

rendszer kegyetlenségét is megjelenítő „hivatalos” partizánmozgalom, az egyes nemzetiségek különböző politikai elkötelezettségű ellenállási mozgalmait által vívott – olykor „magánjellegű” – háború, s mindaz a szenvedés, ami a helyi lakosságot érte. Megtorlások és háborús bűntettek, népiirtások és a holokauszt szörnyű tragédiái jelennek meg az olvasó előtt. Ilyen mélységben ezt a témát a magyar hadtörténetírás még nem dolgozta fel.

A szerző könyvének megírásakor megbízhatóan építette saját munkáját történésztársai – elsősorban Szabó Péter, Ravasz István, Szakály Sándor, Számvéber Norbert és Dombrády Lóránt – által készített alapvető monográfiákra, melyek a második világháború egy-egy epizódját dolgozták fel a teljesség igényével. Műve mégis önálló szintézis, hiszen új források bekapcsolásával, sajátos nézőpontból tárgyalja az eseményeket.

A kötetet bőséges jegyzetapparátus, név- és helynévmutató, alakulatindex (amelyben minden, századnál nagyobb önálló számozású alakulat szerepel), kiváló minőségű térképanyag (amelyhez azonban sajnos nem készült külön mutató), valamint rengeteg archív fénykép teszi mindenki számára könnyen használhatóvá.

Meghatározó új monográfia kerül könyvespolcunkra, amely a témával foglalkozó történészek szá-

mára megkerülhetetlen lesz, az érdeklődő nagyközönség számára pedig a történelemmel való ismerkedés olvasmányos útját kínálja.

SZENTPÁLY-JUHÁSZ MIKLÓS

(*Osiris Kiadó, Budapest, 2004,*
604 oldal, 4500 Ft)

GRZEGORZ ŁUBCZYK:

A lengyel Wallenberg

Henryk Sławik és idősebb Antall József története

Henryk Zvi Zimmermann izraeli állampolgár volt az, aki kötelességének érezte, hogy Henryk Sławik és idősebb Antall József neve 1990-ben a Világ Igazainak nevét megörökítő emléktáblára kerüljön. Antall lengyelmentő tevékenysége közismert, de a Svájcba vagy Törökországba távozás lehetőségét elutasító, a lengyel polgári menekültekkel foglalkozó posztján a végsőkéig kitarító Henryk Sławikról kevesen hallottak, holott ő az ügy törhetetlen jellemű mártírja, aki a legvadabb kínzások ellenére sem adta ki Antall Józsefet a Gestapónak. Életének és tevékenységének Grzegorz Łubczyk, a Magyarországhoz sok szálon kötődő újságíró, a Lengyel Köztársaság 1997 és 2001 közötti budapesti nagykövete állít emléket *A len-*

gyel Wallenberg című könyvében, a történelmi háttérbe ágyazott riportok, dokumentumok, kommentárok révén.

A sziléziai születésű Henryk Sławik elkötelezett szocialista és szülőföldje lengyelségének odaadó harcosa volt. 1920 elején részt vett a sziléziai felkelésekben, melyeknek az volt a céljuk, hogy e természeti kincsekben és kulturális javakban gazdag földrajzi-történelmi táj minél nagyobb része az újjászülető Lengyelországhoz kerüljön. Mindez elég volt ahhoz, hogy neve az 1939 szeptemberében Felső-Sziléziában berendezkedő náci hódítók halállistáján szerepeljen. Letartóztatása elől Magyarországra menekült, ahol Antall József már októberben kiemelte egy átmeneti menekülttáborból, és rábízta a Lengyel Polgári Bizottság vezetését. Taktikus és eredményes munkájával Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter elismerését is kivívta.

Kinevezésétől közel négy év telt el, amikor a sors Henryk Zvi Zimmermannal összehozta. A sors ebben az esetben Zimmermannhoz volt kegyes, akinek a haláltáborokba hurcolt több tízezer krakkói zsidó közül sikerült Magyarországra szöknie 1943 augusztusában. Legelőször a Lengyel Zsidó Bizottságnál jelentkezett, amely a Király utca 11-ben működött. Budapesti tartózkodása szempontjából fontos volt, hogy katolikus papírokhoz jusson.

Ennek elintézése végett Sławikhoz, a Lengyel Polgári Bizottság elnökéhez irányították. Mivel a Fő kormányzóság (a Protektorátus és Szlovákia) területéről ezekben a hónapokban százával érkeztek Magyarországra zsidó menekültek, Henryk Sławik azzal a feladattal bízta meg Zimmermannot, hogy az újonnan érkezett lengyel (valójában lengyel zsidó) menekülteket regisztrálja a bizottság hivatalában. A papíroknak a kérvényezőök katolikus vallását is igazolniuk kellett. Egyébként így működött a váci Zsidó Árvaház is: a gyermekek minden vasárnap részt vettek a misén, időnként még a pápai nuncius is meglátogatta őket, de a ház falain belül hagyományos zsidó neveletésben részesültek.

Köztudott, hogy a legújabbkori lengyel–magyar barátság alapvető érzelmi forrása a magyarok helytállása: a lengyelek befogadása és oltalmazása a II. világháború alatt. Ez persze Horthy és Teleki jóváhagyása nélkül elképzelhetetlen lett volna. De hogy a lengyelek – kulturális, oktatási, szociális, érzelmi – szempontból valóban otthon érezték magukat, az a magyar társadalom páratlan segítőkészségének köszönhető. Abban viszont, hogy a lengyelek és a lengyel zsidó menekültek között – egy-két kivételtől eltekintve – nem tettek különbséget, Antall József és Henryk Sławik is szerepet játszott.

A lengyelek tisztában voltak azzal, mit köszönhetnek a magyarok-

nak. Sławik 1943. május 12-én, miután a katyni mészárlás híre eljut Budapestre is, a következőket írja: „Amikor lábunk szülőhazánk szent földjét érinti újból, akkor sokan közülünk visszatekintenek majd a vendégszerető magyar földre, amely oly szívélyesen vonzott magához és anynyi éven át táplált bennünket. Megértjük akkor, hogy nem idegen föld volt az, hanem hű barátaink földje, akik a nehéz és terhes órákban nem űztek el minket, hanem a hozzájuk méltó nemes bátorsággal segítettek legyőzni lelki és fizikai bujdosásunk legnehezebb időszakát.”

KOVÁCS ISTVÁN

(Fordította Józsa Péter, *Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2004, 297 oldal, 2300 Ft*)

LÁBASS ENDRE:

Vándorparadicsom

KUN ISTVÁN:

A feláldozott Bereg

SZILÁGYI GYULA:

Megbukott az iskola?

Többéves kényszerű szünet után végre újabb kötetekkel – és mindjárt egyszerre hárommal – gazdagodott

a hosszú évtizedek óta a hazai szociográfia legszínvonalasabb munkáit megjelentető *Magyarország felfedezése* sorozat.

Az 1937-ben, a legendás irodalmár és szerkesztő, Sárközi György által – többek között Erdei Ferenc vagy Féja Géza óriási viharokat kavaró és a hatalom részéről komolyabb retorziókat is kiváltó munkáinak kiadásával – alapított, majd a hatvanas évek végén újraindított sorozat minden egyes kötetének megjelenése – az értelmiség körében legalábbis – fontos eseménynek számított. Hogy a vélt vagy valós ellenségeivel ekkorra már jórészt leszámolt, jobb híján szocializmusnak nevezett egypárti diktatúra konszolidáltabb évtizedei alatt a magyar társadalom valós helyzetéről, életéről és problémáiról (majdnem) őszintén és nyíltan lehetett írni, és hogy ezek a művek egyáltalán megjelenhettek, az alighanem a véreskezű magyarországi helytartó (fiatalok és feledékenyek kedvéért: Kádár János) furfangos kultúrpolitikusának (Aczél György) volt köszönhető. (Ugye mennyivel okosabb politika az, ha a régi, jól bevált taktika szerint az események élére állva mi magunk irányítjuk a tényfeltáró munkát, szépen levezetjük a feszültségeket, és közben cinkosan összekacsintunk az értelmiséggel, hogy te, mekkora barmok ülnek az egypártközpontban!)